

РОЛЬ М.П. ВАСИЛЕНКА У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ЗАСНУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

**О.С. ОНИЩЕНКО,
академік НАН України,
генеральний директор Національної бібліотеки
України ім. В.І. Вернадського**

Наша країна пройшла специфічний шлях формування національно-державних інституцій, зумовлений особливостями її історичного розвитку. До ХХ ст. Україна, територія якої входила до складу інших держав, не мала можливостей створити повноцінну власну державу, а, відповідно, і національні інституції, що акумулювали б її історичну пам'ять та формували духовний контекст розвитку всіх сфер життя народу. Порівняно з іншими провідними країнами світу національні інституції в Україні формувалися із значним запізненням, у період Української революції 1917—1920 років, що мала національно-демократичний характер. Отож її центральною ідеєю стало опрацювання концептуальних засад розбудови Української держави та ролі національних інституцій.

Важливість цього історичного періоду особливо виявилася у 90-х роках ХХ ст., коли розпочався етап незалежного та самостійного розвитку України. Основна увага історичної науки спрямовується на аналіз та об'єктивне осмислення сенсу цих історичних подій, їхнього впливу на суспільний поступ України у ХХ ст. Про це свідчить, зокрема, підготовлена Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського (НБУВ) фундаментальна бібліографія наукових праць і публікацій, присвячених періоду Української революції, питанням національно-державного будівництва у цей період, яка налічує близько 7 тис. окремих позицій.

Існування національних установ є символом державної самоідентифікації народу,

свідченням його міцного коріння і культурних традицій. Національні бібліотеки, акумулюючи у своїх фондах увесь досвід людства, поряд з національними університетами та академіями наук, посідають особливе місце серед національно-державних інституцій. Вони не лише свідчать про розвиток національної культури, а й є показником відповідного соціально-політичного та економічного рівня держави, державного самоусвідомлення народу.

Українська революція не тільки пробудила свідомість народу, вона активізувала інтелектуальні сили найкращої частини суспільства, його визначних представників на розв'язання складних питань державно-національного будівництва, зокрема у духовній сфері. За короткий час було створено такі українські інституції, як Українська Академія наук, Національна бібліотека та Національний музей, розроблено дієздатну концепцію їхньої діяльності, цілісного погляду на розвиток національної науки, культури, освіти з урахуванням історичних особливостей України і необхідності залучення її до світових процесів на засадах рівноправного суб'єкта. Заснування цих інституцій, опрацювання концепції їхньої діяльності тісно пов'язано з іменами М.П. Василенка та В. І. Вернадського.

Питання про роль цих двох особистостей у створенні Національної бібліотеки Української держави частково розглядалося у спеціальних дослідженнях. Зокрема, різні його аспекти висвітлювали у своїх наукових працях К.М. Ситник, С.М. Стойко, О.М. Апанович, Г.М. Доб-

ров, В.І. Онопрієнко, В.В. Вороненко, Л.Д. Кістерська, Л.В. Матвеева, І.Б. Усенко та ін. Останнім часом Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського підготувала значний за обсягом бібліографічний покажчик: «В.І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин» (К., 2003), де належне місце відведено працям, у яких досліджувалася діяльність щодо створення УАН та Національної бібліотеки Української держави.

Заснування Національної бібліотеки відбувалося в неординарних умовах, коли неможливо було автоматично запозичити досвід різних країн щодо визначення її статусу і функцій, ролі в державотворенні, системі науки, освіти, в культурі, формування національного за змістом бібліотечного фонду. Ідея Національної бібліотеки та перші кроки у її реалізації тісно пов'язані з тогочасними політичними подіями. Слід зауважити, що сама ця ідея виникла у контексті розробки різних концепцій організації національної науки та освіти, які характеризували український науковий, культурний та суспільно-політичний рух кризового періоду 1917–1919 років. У творенні та реалізації концепції розбудови національної науки і культури М.П. Василенко як державний діяч і визнаний у світі вчений відіграв провідну роль.

Ідея заснування національних установ, зокрема Академії наук та Національної бібліотеки України (НБУ), виникла у Миколи Прокоповича у період Лютневої революції, коли у березні 1917 р. його призначили попечителем Київської навчальної округи. Ці ідеї обговорювалися з іншими відомими членами Українського наукового товариства (УНТ) у Петрограді, з діячами українського руху П.Я. Стебницьким, О.І. Лотоцьким, які на той час служили у цьому місті, а також з В.П. Науменком, Є.О. Ківлицьким та ін.

Вони написали доповідну записку щодо реформи освіти й науки в Україні, яка передбачала створення НБУ та фінансову підтримку УНТ з метою перетворення його на

Українську Академію наук¹. Однак концепція розбудови національної української науки та освіти на державних засадах обговорювалася М.П. Василенком та В.І. Вернадським ще весною 1917 р., коли після Лютневої революції українська інтелігенція була захоплена ідеями відродження національної науки та культури. Вирішальне значення для реформування науки і освіти в Україні мало призначення 19 серпня 1917 р. М.П. Василенка разом з В.І. Вернадським товаришами міністра освіти у Тимчасовому уряді. Це істотно змінює попередні погляди Миколи Прокоповича щодо устрою УАН та Бібліотеки². Було обрано комісію для розробки майбутнього статуту Академії, але через крах Тимчасового уряду цю справу відклали більш як на рік³.

Спочатку М.П. Василенко не пов'язував заснування Національної бібліотеки з Українською Академією наук, оскільки його попередня концепція передбачала формування Академії на базі Українського наукового товариства, яке вже мало певну структуру і наукові кадри. Бібліотека, на думку Миколи Прокоповича, — це незалежна інституція, яка підпорядковується лише урядові. Зустріч з В.І. Вернадським змінила погляди М.П. Василенка на статус Академії та Бібліотеки. Саме тоді в уряді обговорювалося питання про створення Академії наук у Грузії, Україні та в Сибіру. Дискусії розгорталися навколо змісту Академії та академічної діяльності. В.І. Вернадський вважав, що Академія наук має бути активною силою реальних соціально-економічних перетворень, які гарантували б незалежність держави, а наука — слугувати справі розбудови нової держави.

¹ Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 146–147.

² Архив Российской академии наук. — Ф. 518. — Оп. 1. — Д. 70. Л. 8.

³ Інститут рукопису НБУВ. — Ф. X. — Спр. 32919. — Арк. 95–96.

Відтоді М.П. Василенко та В.І. Вернадський почали співпрацювати над концепцією створення УАН, де Академія розглядалася як загальнонаціональна державна установа, яка за державної підтримки розвиває не лише гуманітарні, а й всі інші, передусім природничі, галузі знань та комплекси наук. Це було альтернативою думкам щодо гуманітарного спрямування АН на базі УНТ. У тих складних умовах розбудови власної держави М.П. Василенко як юрист розумів необхідність всебічного розвитку національної науки — основи соціально-економічного поступу самостійної Української держави, сили, що спроможна сформулювати наукові засади міцної політики, економіки, духовних пріоритетів нації та держави.

Однак створення такої Академії було неможливим без наукової бази — бібліотеки, яка б акумулювала всі досягнення світової науки та культури і могла активно впливати на процеси підготовки наукових кадрів для розбудови держави. Національна бібліотека у світлі цих завдань автоматично ставала органічною частиною Української Академії наук.

Це питання знову порушується, коли М.П. Василенко в 1918 р. повертається до Києва. Гетьманський уряд запрошує його до виконання обов'язків прем'єр-міністра. Микола Прокопович успішно сформував кабінет, приділив значну увагу практично всім питанням науки і культури. 21 червня 1918 р. Рада Міністрів Української держави ухвалила Закон про утворення Головного управління мистецтва і національної культури у складі Міністерства освіти, перейменованого на Міністерство освіти та мистецтв Української держави, яке очолив П.Я. Дорошенко.

При міністерстві організовуються дві комісії: у справах вищої школи і наукових установ та з розробки законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві; очолити їх М.П. Василенко запросив В.І. Вернадського. Запрошуючи до участі у заснуванні Академії видатних учених, Микола Прокопович під-

креслював: «При Народному Міністерстві Освіти утворена Комісія, метою якої є розробка законопроекту про створення Української Академії наук у Києві. Передбачається заснування великого нового дослідницького центру, що стоїть на рівні сучасних вимог — тому при Академії має бути бібліотека зі значенням Національної бібліотеки...»⁴. Звертаючись до В.І. Вернадського, М.П. Василенко говорив про нагальність створення бібліотеки та необхідність з'ясування питань щодо передачі з наукових університетських і публічних бібліотек дублетів, тобто формування книжкових фондів ще до офіційного оголошення її заснування.

М.П. Василенко разом із В.І. Вернадським, викликаним із Полтави, на першому засіданні комісії зі створення Академії, яке відбулося 9 (22) липня 1918 р., обговорили проблеми вибору місця для її будівлі, відкриття академічної друкарні, Національної бібліотеки та Національного музею. Володимир Іванович у записці «До створення УАН» пропонував відмовитися від застарілих принципів організації Академії як наукового товариства, що було характерним для західних академій, започаткованих у XVI–XVII ст. Розвиток природознавства у другій половині XIX — на початку XX ст. висунув нові вимоги до науки. Для визнання УАН у міжнародній спільноті академій вона мала будуватися на нових засадах.

По-перше, національний принцип: Академія сприяє зростанню самосвідомості та культури українського народу шляхом освоєння наукового знання, вивчення минулого та сучасного розвитку України в усіх проявах духовного, державного та соціально-економічного життя.

По-друге, державний принцип: Академія є державною установою, оскільки лише держава може забезпечити міцну організацію для наукового дослідження продуктивних сил

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 28–28 зв.

країни та її природних багатств, економіко-статистичного вивчення населення, знайти засоби для зміцнення та підвищення продуктивності праці, забезпечення економічного базису для розвитку України як держави.

По-третє, *«зв'язок Академії із місцевим життям. Науково-практичне значення досліджень Академії для буденного життя населення, спрямованих на розвиток матеріального та духовного життя людей»*.

Ці завдання ніколи не ставилися в академіях, які працювали на засадах наукових товариств. Новаторством В.І. Вернадського було те, що, організовуючи пізніше другий відділ Академії, він поряд з природничими науками, фізикою та математикою, створює «розряд прикладного природознавства», де поєднуються прикладні знання, пов'язані із технікою, промисловістю, сільським, лісовим та водним господарствами.

Спочатку В.І. Вернадський, якого підтримав М.П. Василенко, запропонував 4 відділення: історико-філологічне, фізико-математичне, економічно-юридичне та прикладного природознавства. Цілковито новим уявлявся останній напрям. Серед перших наукових установ Володимир Іванович пропонував заснувати Національну бібліотеку, фізичний інститут, інститут дослідний біологічний, хімічну лабораторію, інститут мінералогії, Національний музей (у ньому передбачалося 7 відділень: геологічне, мінералогічне, доісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, антропології, палеонтології); історичний Український музей, астрономічну обсерваторію, комісію з видання словника живої української мови. Разом з тим В.І. Вернадський пропонував подбати й про інші інституції, наприклад Археографічну комісію, Археологічний інститут, а також про низку комісій з окремих напрямів науки — вивчення продуктивних сил України, економічно-статистичних ресурсів, видання пам'яток українського красного письменства та мови тощо. Особливу увагу вчений при-

діляє природничому напрямку та Національному мінералогічному музею. Записку про останній Володимир Іванович також подав до комісії, розуміючи, що ці дослідження закладають підвалини не лише для використання природних ресурсів України, а й для розвитку найбільш передового на той час напрямку природничих наук. В.І. Вернадський порушив питання і про новий статут Академії, підкреслюючи, що жоден з існуючих у світовій практиці статутів не може слугувати основою її діяльності.

На цьому самому засіданні комісії завідувач бібліотеки Університету св. Володимира, географ і картограф В.О. Кордт, котрий, як і М.П. Василенко, закінчив Юр'ївський університет і був його добрим знайомим, виголосив доповідь «Про Національну бібліотеку», а пізніше подав спеціальну записку. У ній В.О. Кордт підкреслив: *«всі культурні держави дбають не тільки про установи і поповнення наукових книгозбірень при своїх вищих учбових закладах, а й створюють, окрім того, ще центральні книгозбірні, так звані державні чи національні бібліотеки, яким вони присвячують свою особливу увагу і заступництво, щоб зібрати в одному центрі, за можливістю, всі ті твори світової наукової літератури, які необхідні сучасникам і майбутнім поколінням для строго наукових і загальноосвітніх цілей»*⁵. На його думку, було б доцільним, щоб УАН як вища наукова корпорація керувала організацією Національної бібліотеки Української держави, стежила за її успішним розвитком.

Рада Міністрів доручає М.П. Василенку подати на розгляд законопроект про Національну бібліотеку. Протягом липня В.І. Вернадський, М.П. Василенко та В.О. Кордт узгоджують питання організації УАН і Національної бібліотеки. Ідея створення НБУ — зібрати фонди і наукові кадри — була спря-

⁵ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. — К., 1919. — С. Х–ХІІІ.

мована на раціоналізацію процесів не лише наукового, а й державного будівництва.

Уже 20 липня (2 серпня) на четвертому засіданні Комісії розглядається проект закону про Національну бібліотеку та її фонд. Доопрацювання закону доручається В.І. Вернадському та В.Л. Модзалевському. Звертаючись до гетьмана Павла Скоропадського, Володимир Іванович пише: «...У засіданні 20 липня академічної Комісії ухвалено рішення про заснування Національної бібліотеки Української держави. Разом з тим справа про створення Української Академії наук просунулася настільки, що протягом найближчого тижня є необхідність приступити до створення її статуту. Ці дві установи, які мають першочергове національне значення, повинні стати потужними факторами подальшого розвитку науки й освіти на Україні і піднесення її духовних сил»⁶.

До активного обговорення питань заснування Бібліотеки та її майбутньої діяльності було залучено вчених зі світовим визнанням: фізико-хіміка В.О. Кістяківського, геолога П.А. Тутковського, біолога М.Ф. Кащенко, мистецтвознавця Г.Г. Павлуцького, філолога Е.К. Тимченка, фізика І.І. Косоногова, економіста М.І. Тугана-Барановського та ін.

Не чекаючи заснування Академії, гетьманський уряд затверджує розроблений М.П. Василенком, В.О. Кордтом та В.І. Вернадським «Закон про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави (1918 р.)». Підписаний П. Скоропадським і затверджений Радою Міністрів 2 (15) серпня 1918 р. проект набув чинності закону після його опублікування 8 (21) серпня 1918 р. у «Державному Вістнику».

Обговорюючи 10 (23) серпня 1918 р. питання про статут Академії наук, Комісія розглянула також список установ і постійних

комісій, які мали функціонувати при Спільному зібранні ВУАН, серед них передовсім — Національна бібліотека. У 7 параграфі «Статуту Української Академії наук у Києві» та пояснювальній записці до законопроекту наголошувалося: «Національна книгозбірня, незалежна від будь-якого відомства й од Академії в своєму внутрішньому ладі, але директор обирається Академією та й подається на затвердження Верховної влади в порядку, затвердженому для службових осіб Академії наук, а участь академіків у діяльності Національної книгозбірни визначається спеціальним Статутом книгозбірни, який переводиться законодавчим шляхом»⁷.

Складність національної бібліотечної установи, що не мала власної матеріальної бази та фонду, зумовила передбачену законом організацію Тимчасового комітету (ТК) із заснування Національної бібліотеки в м. Києві на чолі з В.І. Вернадським, та асигнування 500 тис. крб на придбання книг. М.П. Василенко доручає В.І. Вернадському подбати про відповідний штат Національної бібліотеки і її тимчасове приміщення.

В.І. Вернадський формує склад ТК, залучає до підготовки основних документів В.О. Кордта, з яким разом розробляють його інструкцію. Фактично Бібліотека почала свою діяльність із утворення 23 серпня (5 вересня) ТК. До його складу ввійшли: академік В.І. Вернадський (голова), академік філолог А.Ю. Кримський (неодмінний секретар), академік філолог С.О. Єфремов, філолог та українознавець Г.П. Житецький, картограф В.О. Кордт, а з початку 1919 р. — й історик Д.І. Багалій. Діяльність ТК ґрунтувалася на принципах, які передбачали керування Бібліотекою на демократичних засадах, але з вирішальною роллю самого Комітету.

Проект статуту НБУ обговорили на першому

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп.1. — Спр. 135. — Арк. 7; Архів Президії НАН України. — Ф. 251. — Оп. 1. — Спр.1 «Б». — Арк. 12–15.

⁷ До Ради Міністрів Української Держави од Міністра народної освіти та мистецтв пояснююча записка до законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — С. 18.

засіданні ТК: «Національна бібліотека має задовольняти а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Україніки), беручи останні в найширшому розумінні і як краєві (відомості про Україну, як край з кожного погляду), і як національні (відомості про український народ за межами України (напр. в Америці)». Загальнонауковий фонд Національної бібліотеки «має складатися з книжок з усіх паростів людського знання, писаного геть усіма мовами», а відділ Україніка — з «а) книжок українською мовою усякого змісту і б) з книжок про Україну всіма мовами»⁸. Як архів духовного життя України засновувалися відділи рукописів та бібліографічний. На цьому засіданні йшлося і про підготовку закону про безкоштовні примірники всіх видань України.

Інструкція ТК була чітко орієнтована на створення національного книжкового та рукописного фонду України: «*Мета Тимчасового комітету закласти на Україні велику книгозбірню всесвітнього типу, яка гуртувала би в собі все, що витворено людською думкою та життям по всіх науках... Знов же Національна Бібліотека на Україні, поруч цієї мети має ще й свою спеціальну задачу, а саме — закласти відділ Україніка, присвячений літературі про Україну та український народ. В цім відділі повинно згуртуватися все, що друкувалося будь-коли і будь-де українською мовою, — повинна згуртуватися, незалежно од змісту і напряму, література, писана всіма мовами про історію українського народу, його фольклор, мову, словесність, мистецтво, побут, соціальні та економічні умови життя та ін.*». Разом з тим до відділу Україніка входить і «*все, що торкається території Української Держави. Сюди вступає література про природу, побут, історію, економічні та соціальні умови Закардонної Русі-України, Буковини,*

⁸ Кордт В. О. Про Національну Бібліотеку Української держави: Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. — К., 1919. — С. 10–11; Архів НБУВ. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

Руси Угорської, Галичини, чи в їх сучасному, чи їх минулому обсягові, та тих країн Північної й Південної Америки, де пороскидалися суцільні осади вкраїнського племені»⁹.

Перед ТК постало п'ять конкретних завдань: 1) розробка статуту Національної бібліотеки; 2) підготовка відкриття Національної бібліотеки; 3) придбання і каталогізація книжок, тобто формування фонду та його організація; 4) управління фондом та його облік; 5) кадрове і технічне забезпечення діяльності бібліотеки.

На перших засіданнях ТК у серпні — вересні 1918 р. розв'язувалися організаційні питання: підготовка інструкції ТК, звернення до офіційних установ, товариств, організацій, спілок, приватних осіб, пошук тимчасового приміщення для Бібліотеки, вироблення стратегії комплектування фондів, придбання бібліотек у приватних осіб. Одним із найважливіших постало питання налагодження зв'язків з Академією наук, зокрема про доцільність створення Бібліотеки при УАН на автономних правах. Її функції, публічність і загальнодоступність сприймалися відомими вченими як національні, незважаючи на підпорядкованість Академії наук, оскільки наукові бібліотеки, маючи специфіку складу і змісту фондів, обмежують доступ для масового читача.

Засновники Бібліотеки вважали, що справжню Національну бібліотеку можливо створити лише із залученням наукового та організаційного потенціалу видатних українських учених, а «дах» Академії, визнаної поза межами політичної боротьби, сприяв би цілісності та реальному значенню національної за фундами, функціями і кадрами книгозбірні. Крім того, М.П. Василенко та В.І. Вернадський, розуміючи важливість функцій Бібліотеки у державотворчих процесах, задекларували організацію спеціального бібліотечного під-

⁹ Інструкція Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави у м. Києві//Бібл. вісн. — 1993. — № 3/4. — С. 12–13.

розділу, який би сприяв діяльності майбутнього парламенту: «Цей відділ містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т.д»¹⁰. Протягом місяця було розроблено символіку Бібліотеки: чотирикутний штемпель з написом «Національна Бібліотека Української Держави у м. Києві», тризубом із хрестом і датою заснування — 1918 р. Текст мав бути написаний церковнослов'янськими літерами на зразок шрифту Переспоницького Євангелія.

Були проголошені спільно розроблені чотири засади формування Національної бібліотеки: універсальність фонду («відображати знання з різних галузей науки та культури всіх країн світу»); збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну й український народ українською та іншими мовами (український відділ); позаполітичність і незалежність від «суспільних настроїв»; загальнодоступність — відкритість для всіх і для кожного, безоплатність і легкодоступність до інформації.

Фундатори книгозбірні трактували Національну бібліотеку як наукову установу, що вивчатиме сучасну та давню книгу, як науковий центр книго- і бібліотекознавства, бібліографічної роботи в Україні. Передбачалося заснувати при ній наукові товариства. Планувалися також видавнича діяльність, скликання з'їздів з питань бібліотеко- і бібліографознавства, бібліографії тощо.

Засновники Бібліотеки спиралися на подібний досвід інших країн, зокрема Університетської Ягеллонської бібліотеки у Кракові, відомих національних бібліотек — Паризької, Лондонської, Вашингтонської, Мюнхенської, Берлінської, Лейпцизької, Віденської та ін. Високий рівень опрацювання концепції Національної бібліотеки визначив те, що її статут було схвалено (попри цілковиті ідеологічні та політичні розбіжності тих сил, які

приходили до влади) у незмінному вигляді — як за Директорії, так і за більшовизму. Бібліотеку не закрили навіть під час денікінської окупації Києва.

Перший варіант статуту Національної бібліотеки Української держави затверджений Спільним зібранням УАН 21 грудня 1918 р. У ньому було задекларовано принципи, характерні для національних бібліотек світу: збирання універсального наукового фонду, а також національного фонду україніки, вільний, безоплатний доступ до фондів та інформації про них не лише в Національній бібліотеці, а й в Україні, позаполітичність — це принципи Бібліотеки світового рівня, які на тривалий час залишалися лише як зразок, до якого треба було прагнути.

Співпраця М.П. Василенка та В.І. Вернадського у ті часи визначила подальшу долю академічної науки та Національної бібліотеки. Пізніше шляхи цих подвижників науки розійшлися. Драматично склалася доля другого президента УАН — М.П. Василенка, безпідставно засудженого у 1924 р. (звинувачення — участь у «Київському обласному центрі дії»). Щоправда, він був звільнений того самого року, багато працював на науковій ниві, аж до розгрому академічної науки в країні на початку 30-х років. Переїхав до Росії В.І. Вернадський, який, хоча й не був засуджений, однак також не зміг уповні реалізувати свій величезний науковий потенціал. Обидва з боєм спостерігали, як трансформуються закладені ними засади діяльності Національної бібліотеки.

За ці майже 90 років, що минули відтоді, Національна бібліотека України пройшла дуже складний шлях, вона відчувала на собі всі колізії соціально-політичного життя України, виконувала різні функції і багато разів перейменовувалася — у Національну бібліотеку України у місті Києві при Українській Академії наук (1919); Всенародну (Національну) Бібліотеку України при

¹⁰ Архів НБУВ. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 2–2 зв.

Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (1919–1920); Всенародну Бібліотеку України в Києві (1920–1934); Державну бібліотеку УАН (1934–1936) та Бібліотеку Академії наук УРСР (1936–1948); Державну публічну бібліотеку УРСР (1948–1965); Центральну наукову бібліотеку Академії наук УРСР (1965–1987). З 1988 р. вона називається іменем свого фундатора – Центральною науковою бібліотекою Академії наук УРСР ім. В.І. Вернадського (1988–1996).

З позиції сьогодення можна упевнено сказати, що життєздатність і наукова ґрунтовність концепції Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського була не лише перевірена часом, а й реалізована основна мета видатних українських діячів, які стояли біля її витоків, заклали основні принципи функціонування, передбачили її підпорядкування Академії наук. Це дало змогу сформувати фонд книгозбірні на належному науковому рівні, постійно поповнювати його і зберегти для нащадків упродовж минулого століття.

Весь цей час Бібліотека була національною не лише за назвою, а передусім за змістом своїх фондів, функціями та роллю у суспільному і культурному житті України. НБУВ накопичила більш як 14-мільйонний фонд літератури, зберегла, опрацювала величезну книжкову та рукописну спадщину України, розвивала ідеї національного книжкового фонду та національної бібліографії.

Велике значення у житті Бібліотеки мало здобуття Україною незалежності в 1991 р., що супроводжувалося відновленням і національних інституцій. Указом Президента України Л.Д. Кучми від 5 квітня 1996 р. (№ 244/96 «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В.І. Вернадського статусу національної») Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського було повернуто статус національної.

За цей період Бібліотека стала провідною у своїй галузі науково-дослідною установою, яка розв'язує широке коло книго-, бібліоте-

ко-, бібліографо- й архівознавчих, науково-інформаційних питань. У НБУВ відкрито аспірантуру та створено спеціалізовану раду із захисту кандидатських і докторських дисертацій.

Сьогодні в структурі НБУВ функціонує низка інститутів і центрів, що комплексно забезпечують збирання, зберігання і використання документної інформації та документально-інформаційних ресурсів: зокрема, 5 науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень) та 5 центрів (бібліотечно-інформаційних технологій, формування інформаційних ресурсів, консервації і реставрації, культурно-просвітницький, редакційно-видавничий).

Бібліотека здійснює книгообмін з багатьма книгозбірнями та науковими центрами світу, бере участь у міжнародних організаціях, зокрема в Міжнародній федерації бібліотечних асоціацій і установ (ІФЛА), Бібліотечній Асамблеї Євразії, Конференції європейських бібліотек, асоціації українських бібліотекарів, Раді директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів МААН, співпрацює з провідними національними бібліотеками світу в галузі комплектування, формування інформаційних ресурсів, обміну спеціалістами, розгортанні спільних видавничих проектів, що стосуються використання рукописної та книжкової спадщини. Бібліотека є депозитарієм видань ЮНЕСКО (з 1956 р.) і ООН (з 1960 р.), МОП, МАГАТЕ, ВООЗ та інших міжнародних організацій, співпрацює з багатьма науковими, культурними, освітніми структурами.

У НБУВ засновано Фонд Президентів України, де збираються, зберігаються та вводяться до наукового і культурного обігу документальні матеріали, що відображають політичну й державну діяльність, життя Президентів України. Відкрито Національну юридичну бібліотеку, яка ставить за мету формування інформаційних ресурсів у галузі законодавства та права. Створено Службу

інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, розгортається комплексна аналітична, прогностично-консультативна система, покликана розв'язувати проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення реформування українського суспільства, на базі документних матеріалів та електронних потоків інформації аналізувати політичні та соціально-економічні процеси в Україні.

Видаються спеціалізований журнал «Бібліотечний вісник», збірники «Наукові праці НБУВ», «Рукописна та книжкова спадщина України». Бібліотека започатковує видання фундаментальних наукових праць у галузі національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, інформаційно-аналітичної діяльності, формування та використання документальних інформаційних ресурсів, а також інформаційні бюлетні «Україна: події, факти, коментарі», «Резонанс» (аналіз матеріалів Інтернет-видань про Україну) та «Україна регіональна сьогодні».

Мережа бібліотек системи НАН України сьогодні спрямована на створення інтегрованих ресурсів української науки на основі Веб-порталу НБУВ та наукової електронної бібліотеки, забезпечення доступу науковців до електронних баз даних НБУВ, зокрема електронного каталога, реферативних та повнотекстових баз даних, а також до Інтернет-ре-

сурсів. Новітні технології змінюють і зміст бібліотечної діяльності, сприяють перетворенню Бібліотеки на загальнонауковий інформаційний центр.

Отже, ідеї, закладені фундатором національної книгозбірні М.П. Василенком та його однодумцями, розвивали покоління українських діячів науки та культури, чийми зусиллями вона стала головною бібліотекою України, загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним і культурним центром, державним сховищем рукописної спадщини, творів друку та документів на всіх видах носіїв інформації. Як особливо цінний об'єкт культури НБУВ перебуває під охороною держави. У взаємодії з національними спеціалізованими та іншими бібліотеками вона забезпечує комплектування, наукову обробку, зберігання та загальнодоступність національних інформаційних ресурсів, повноту інформації про їхній склад, доступ до світових джерел інформації. Не одне покоління українських учених, фахівців у різних галузях знань, студентів штудювало книги в цій Бібліотеці, формувало свій світогляд, працювало на українську науку, культуру, освіту. Це є переконливим підтвердженням дієздатності та перспективності реалізованої концепції М.П. Василенка про національну книгозбірню.